

KISA BİR ÖYKÜNÜN ANATOMİSİ

Hülya AŞKIN BALCI

Kafkas Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

Geliş Tarihi: 19.06.2006

Yayına Kabul Tarihi: 09.11.2006

ÖZET

Ülkemizde öykü çözümlemesi dilbilgisel ve dilbilimsel alanda çok geniş bir çalışma alanına sahip değildir. Öyküler genelde olay örgüsü, kişiler, zaman, mekân vb. alanlara yönelik olarak çözümlenmeye çalışılmıştır. Öykülerin dilbilgisel alana yönelik çözümlenmeleri 20.yy'la birlikte gelişme göstermeye başlamıştır. Bu doğrultuda Haliday'in çalışmaları dilbilim ve dilbilgisi açılarından çalışma yapacak olan kişilere ön bir kaynak oluşturmuştur. Toolan da Haliday'den etkilenerek "İşlevsel Dilbilgisi Ve Söylem Çözümlemesi" başlığı altında bir yöntem geliştirmiştir. Bu çalışmada bu yöntemden yola çıkarak Peride CELAL'in "Ağaç" adlı öyküsü çözümlenmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Kısa öykü ,Dilbilim, Metin.

THE ANATOMY OF A SHORT – STORY

ABSTRACT

A textual analysis has not a wide scale in Linguistics and textological sphere in our country. As a rule, the stories had analysed according to their plot, character, time, place etc. From the XX. century the textology began to extension. In this way the works of Haliday were the main source for an investigators. Toolan was inspired by Haliday and extensioned a method of functional Linguistics and analysis of phrases. In this article we used the above-mentioned method and tried to analyse the story "The tree" by Peride Celal.

Key Words: Short – Story, Linguistic, Text

1. GİRİŞ

İnsan hayatında olan ya da olması ihtimali bulunan, olacak kanısı uyandıran olayları belli bir hacim içinde anlatan yazılara *öykü* denir. Öykülerde çok fazla betimleme yapılmamakta, kişi sayısı, mekan ve zaman oldukça sınırlı tutulmaktadır. Bu nedenle kısa olma özelliği göstermektedirler. Maupassant ve Çehov tarzı denilen iki türü vardır. Maupassant tarzı öykülerde(klasik hikayeler) esas olan olaylarken; Çehov tarzı öykülerde(modern hikaye) ise olaydan çok, insanın belli bir zaman dilimindeki durumu ön plana çıkar. Öyküler kısa olduğu için, kolay okunan ve sevilen bir yazın türüdür ve en önemli malzemesi insandır. İnsani olan her şey öykünün konusu olabilir. (Toparlı ve diğerleri,2000;220).

Öykü Türk Edebiyatında, 19yy'ın ikinci yarısından itibaren görülmeye başlanmıştır. Bu yüzyılda varlık gösteren öyküler beraberinde çözümleme kavramını da getirmiştir. Aslında dünyada yazınsal anlatı metinlerinin incelenmesi çok eskiye dayanmaktadır ve bu çalışmalar insanbilim, ruh bilim, toplum bilim ve davranış bilim araştırmalarıyla yakından ilgilidir. Ancak anlatı metinlerinin yüzeysel yapılarından yola çıkılarak incelenmesi ve eleştirilmesi 20.yy.da gelişen dilbilim çalışmalarından büyük ölçüde etkilenmiştir.

(Erden,2002;11). Türk Edebiyatında yapılan ilk çözümlerler daha çok metnin olay örgüsü, kişileri, mekanı, zamanı çerçevesinde gerçekleşmekteydi. Öyküde kullanılan dilbilgisi özelliklerine çok değinilmemiş, öyküler dilbilgisi açısından ele alınmamıştı. Bu esnada dünyanın pek çok yerinde eleştirilenler yazınsal eserlerde farklı görüşleri ortaya koyarken yazınsal eserleri yüzeysel yapılarında bulunan dil kullanımlarından yola çıkarak inceleyip eleştirilmekteydiler. Bilindiği gibi yazınsal metinlerin yorumlanması söz konusu yüzeysel yapıları oluşturan tümcelerden başlar. Metnin anlaşılması peş peşe dizilen tümcelerin anlaşılmasına bağlıdır.Bir önceki tümce bir sonraki tümcenin anlamına katkıda bulunur. Dolayısıyla da yazınsal bir metnin farklı yönleri (plan, kişiler, mekân, zaman, olayların zinciri ve düşünsel yapılar vb.) ancak dil kullanımının dilbilim yöntemlerini kullanarak incelenmesiyle anlaşılıp yorumlanabilir. Bu durum da dilbilim yöntemlerinin biçim bilim ve yazın araştırmalarına olan katkısının kaçınılmaz olduğunu göstermektedir (Erden, 2002; 16). Bu doğrultuda öykü incelemelerinin yönü biraz daha dilbilgisel ve dilbilimsel alana kaymaktadır denilebilir.

Bu yöndeki çalışmalardan birini Halliday yapmıştır. Halliday öyküye söylem çözümlemesi ve işlevsel dilbilgisi

açısından bakmış ve öyküde kullanılan her bir tümceyi bu açıdan değerlendirmiştir. Bu gelişmeyle birlikte öyküye artık farklı bir açıdan yaklaşmış ve çözümleme dilbilgisel açıdan gerçekleştirilmeye başlanmıştır. Bu alandaki çalışmaların bir diğerini ise Toolan yapmıştır. Toolan, Halliday'den etkilenerek dilbilimsel bir öykü çözümleme yöntemi geliştirmiş ve bu yöntemi bir öykü üzerinde uygulamıştır.

Çözümleme alanında bunların dışında pek çok yöntem son yıllarda ortaya çıkmaktadır. Bu yönde dil alanında çalışan insanlar da artık "öyküleri" çalışma alanlarına sokabilmiş, yazarların neyi anlattığını incelemenin yanı sıra nasıl anlattığını da artık değerlendirmeye tabii tutabilmişlerdir.

Biz de bir az önce bahsettiğimiz Toolan'ın yöntemini kullanarak Peride Celal'in "Ağaç" adlı öyküsünü işlevsel dilbilgisi ve söylem çözümlemesi açısından irdedeceğiz. Öykünün ilk olarak çeşitli açılardan dilbilgisi betimlemesini, ardından eleştirel yorumunu yapacak ve tümceleri teker teker ele alarak, Toolan'ın işlevselsel dilbilgisi ve söylem çözümlemesi yöntemine uygun olarak değerlendirmeye tabii tutacağız. Bu doğrultuda bu çalışma dilbilim alanındaki yeniliklerin Türk dilinde verilen eserler üzerinde de varlık göstermesine katkı sağlayacaktır.

Yazında kullanılan her bir sözcük, tümcecik ve tümce dilbilgisel kullanım açısından değerlendirilecektir. Ayrıca çalışmamızda öykünün daha çok dilbilgisel ve metin bilimsel yönüne dikkat çekerek öyküyü biçimsellikten ziyade işlevsel ve söylemsel yanıyla değerlendireceğiz.

2. YÖNTEM

Bu çalışmada Halliday'in yaklaşımına metin merkezli bir dilbilimsel eleştiri geliştiren ve uygulayan Toolan'ın¹ yöntemi kullanılacaktır. Toolan'ın Faulkner'ın "Go Down Moses" adlı eseri için geliştirdiği ve bu yazınsal metnin bütününde incelemeye değer gördüğü dilbilgisi özelliklerinin seçimine ve incelemesine dayanan bu yöntem iki ayrı aşamadan oluşmaktadır. Birinci aşama eserin genel dilbilgisel betimlemesidir. İkinci aşama ise eserin Eleştirel yorumunu teşkil etmektedir. Bu aşamalardan yola çıkılarak bu çalışmada Peride Celal'in "Ağaç" adlı eseri çözümlenmeye çalışılacaktır.

---

¹ a-Eserin Genel Dilbilgisel Betimlemesi: Metnin bütününde biçim¹ bilimsel bir anlamlılık gösterdiği için incelemeye değer görülen kimi yüzeysel yapılar seçilir. Toolan'ın incelemek amacıyla seçtiği yapılar şunlardır (Erden,2002;92):

1.Zaman içinde süreklilik gösteren eylemler.
2.Adıllar(Kişi adları, İşaret adları, Kişilerin adlandırılması, Adlar ve adılar arasındaki art gönderimsel ilişkiler)
3-Tümce bölümleri ve tümceler arasında görülen neden-sonuç ilişkileri(Tümceler arası sıralama ilişkisi "tümceler arasında ve, ama, ancak, ile vb. sıralayıcıları sayesinde sıralama ilişkilerinin kurulması", Yan tümceleme "ana tümce, yan tümce ilişkilerinin kuruluş nedenleri", Tümce belirteçleri)
b- Eserin eleştirel yorumu.

3. ESERİN GENEL DİLBİLGİSEL BETİMLENMESİ

Eserin genel dilbilgisel betimlemesi bölümünde eser zaman-eylem ilişkisi, adıl - özne ilişkisi, tümce içi ve tümceler arası neden-sonuç ilişkileri, sözcük ve sözcük öbeği seçimi ve söz sanatları açısından irdelenecektir.

3.1. ÖYKÜDEKİ ZAMAN-EYLEM İLİŞKİSİ

Yazar öykü boyunca çoğunlukla görülen (hikaye) geçmiş zaman “-dı” yı, ondan sonra şimdiki zamanın hikayesi olan “-yordu” yu, genellikle yaptığı şeyler için “-ardı/-erdi” yi, kahramanın kendisinin yapıp da farkında olmadığı şeyler için “-mış,-muş”u, kahramanın ağaçla yaptığı diyaloglarda ve monologlarda “-yor”u, yine konuşmalarda emir kipi kullanılmıştır. İsim cümlelerinde “idi” ekeylemi çoğunlukla kullanılırken olumsuzları ise “değil” şeklinde ifade etmiştir.

“O günlerde konuşmaya başladım...”

“Ne yapacağımı bilmiyorum, *dedim*.”

“Yanıma koyduğum koltukta oturuyordum çoğu zaman.”

“Yarı uykulu gülümserdim.”

“Kuşlar uçup kaçar, yaprakların fısıltıları *susardı*”

“Gidip kendimi yatağa attım. *Sızmışım*.”

“Ne yapacağımı bilmiyorum.”

“Bir dostumun yılbaşı armağanıydı

“Hayır her zamanki bunalımlarımdan biri *değil*.”

Örnekler ve öykünün tamamına baktığımızda tümcelerın eylem zamanlarının tutarlı olduğu görülürken öykü genelinde hikâye geçmiş zamanı kullanarak olayın kahraman tarafından geçmişte yaşandığı izlenimi verilmekte ve öykünün sonunda şimdiki zamana gelindiği fark edilmektedir. Ayrıca ;

“Ağaç da ben de iyileşeli çok *oluyor*. Ağaç yürüyüşünü salonun ortasına doğru sürdürüyor.”

örneğinde kahramanın geçmişte birebir yaşayıp şimdi bunları hatırlaması üzerine söylediği şeylerde şimdiki zamanın hikayesiyle çekimlenmiş eylemler kullanılmaktadır. Olaylar hakkında genelleme yaparken geniş zamanın hikâyesini, kahramanın yapıp da farkında olmadığı durumlarda öğrenilen geçmiş zaman “-mış” kullanılmaktadır. Eylem - zaman ilişkisinin izlediği bu sıra ad tümceleri için de geçerlidir. Bilindiği üzere ad tümceleri yüklemli eylem değil de ad kökenli olan tümcelerdir. Özellikle geniş zaman kullanımında “var ve yok” sözcüklerine yüklem olduğu durumlara rastlanmaktadır.

“ Yeni evde balkon *yoktu*.”

“Onu sevenler, dallarının altındaki koltukta oturmaktan hoşlananlar da **vardı.**”

“Yıllar önce okuyup unuttuğum ne çok kitap **varmış.**”

Kısaca denilebilir ki; kahramanın psikolojik durumu, diğer bir deyişle öykünün bağlamının geçmiş hali, şimdiki hali, genel durumu tümcelerinde yüklemine yansımaktadır. Bu tür cümleler çoğunlukla diyalog şeklinde verilmiştir. Veya kahraman ağaçla yönelik konuşmuş; ya da ağaç kahramana emretmiştir.

3.2. ÖYKÜDE ADIL - ÖZNE İLİŞKİSİ

Öyküde 1. kişi tekil, 2.kişi tekil, 3.kişi tekil ve çoğul adları gizli ve açık özneler olarak sıklıkla kullanılmaktadırlar. Gizli özne tümcelerinde sadece kişi eki olarak ortaya çıkar. Ancak gizli olan 3.kişinin tekil eki yoktur.

“benimle birlikte **o** da yeni eve alıştı.”

“Oysa **ben fazla** bir şey yapmıyordum”

“Kimileri ağacın karşısında şaşırıp kalıyorlardı”

“Böyle günlerde köpeklerimle, eşyalarla, en çok da ağaçla konuşurdum **ben.**”

“Önce yerine alışamadı.” (o)

“Beni her zaman gittiğimiz küçük meyhaneye **götürdüler.**”

“Salona geçtik.”

Öyküdeki 1.tekil kişi adlı kahramana gönderimde bulunmaktadır. 1.çoğul kişi adlı ise çok miktarda kullanılarak kahraman ve onun yardımcısına gönderimde yapmaktadır. Bitkiyle ilgili kimi eylemleri “kapadık, açtık, astık” yardımcısıyla birlikte gerçekleştiren kahraman zaman zaman tekil eylemlere de başvurarak kendisinin farkını vurgulamayı ihmal etmemektedir. Örneğin: “güneşten korumak için gündüzleri perdeleri kapadık, gündüzleri camları açtık. Yavaş yavaş kendine geldi.” cümlesinden hemen sonra “Birlikte yeni eve alıştık.” demek yerine “benimle birlikte o *da*. yeni eve alıştı.” demektedir. Yazar geçmişte yaşanan olayları anlatırken çoğunlukla 1. çoğul kişi adını, içinde bulunduğu psikolojik durumu anlatırken 1.tekil kişi adını kullanmıştır. Yazar özne tasarrufunu çok sevmektedir. Örneğin: "Gittikçe gövdesi kalınlaştı. Maslak yoluna çıkıp en büyük toprak saksıyı aradık. Bulunca, köklerin yoğunlaşıp sığmaz olduğu eski saksıyı kırdık, toprağını değiştirdik yeni saksıya geçirdik.” cümlesindeki “bulunca” da “saksı” dan tasarruf yapar.

Yazar eserini ben- anlatıcısı üzerine kurmuştur. Ağaçla ben- anlatıcısı arasındaki ilişki öykünün taslağını oluştururken öyküde birbiri ardına gelen olaylar basitce anlatılmıştır.

Öykünün içinde ayrıca işaret zamirlerinin sık kullanılması göze çarpmaktadır.

Yazar öyküde çok fazla karakter kullanmamıştır. Kullandığı karakterlerin adlandırılmasına bakılırsa şu özelliklerin olduğu görülmektedir;

Ben-anlatıcısı: Öyküde tamamen "ben" ve "biz" adları göze çarpmaktadır. Başka hiçbir ad kullanılmamıştır.

Yardımcı: "yardımcım" şeklinde adlandırılmış tek bir ad kullanılmıştır.

Kahramanın dostları: "dostlarım", "arkadaşlarım", "konuklar", "onlar", "birileri", "yakınlarım" gibi altı şekilde adlandırılmışlardır.

Kahramanın kızı: "Kızım" ve "o" şeklinde adlandırılmıştır.

Doktor: "doktorum" ve "o" şeklinde adlandırılmıştır.

Ağaç: "Birkaç yaprak", "adı bilmediğim bir bitki", "o", "bitki", "ağaç", "yoldaş" gibi altı şekilde adlandırılmıştır.

Görüldüğü gibi yazar öyküde adıl-özne ilişkisini sistematik ve tutarlı bir şekilde vermiştir. Bunu yaparken adları çok fazla kullanmıştır.

3.3. ÖYKÜDE TÜMCEİÇİ VE TÜMCELER ARASI NEDEN-SONUÇ İLİŞKİLERİ

Peride Celal, "Yığın roman"² olarak adlandırılan türün ilk temsilcilerindedir. Duygusal yoğunluk içeren romanlarından öykülerine yansıyan çok fazla olumsuzluk bulunmasa da öyküleri de sonuçta basit olma özelliği gösterir. Yazar çoğunlukla basit, tümceler kullanmaktadır. Bu durumda eseri Ömer Lekesiz (2001)'in ifadesiyle kolay ölçülür, kolay kavranır, felsefesiz, meselesiz yapmaktadır. Peride Celal öykünün olması gerektiği görüşündedir. Bu nedenle belki de daha uzun, ayrıntılı yazdığı öyküyü kısaltmak adına bazı bölümlerini çıkarmıştır. Bundan dolayı olaylar çok yüzeysel nedenleri verilmeden sıralanmıştır.

"O günlerde konuşmaya başladım onunla, yalnızlığımı unutmak için"

yazar bu ifadeyi kullanır ama neden yalnız olduğunu söylemez. Neden sonuç ilişkisi çoğunlukla tümce içerisinde biri diğerinin yan cümleciği, ögesi olacak şekilde verilmektedir. Yine;

"Ev değiştirdiğimizde onu kapıdan içeri nasıl sokabildiğimize şaşırınlar oldu."

evin neden değiştirildiğine ilişkin bilgi yoktur.

² Yığın romanı: Sanatsal bir kaygı güdülmeden yazılan, sürükleyici olayları konu alan, geniş okur kitlelerine seslenmeyi amaçlayan roman türüdür.

“Yeni evde balkon yoktu. Onu salonda iki pencere arasındaki duvarın önüne yerleştirdik.”

Bu örnekte ise ilk cümle ikinci cümlenin sebebini oluşturmaktadır.

“O günlerde konuşmaya başladım onunla, yalnızlığı unutmak için.”

Sebeup, ana cümlenin “sebeup tümleci” ögesi olarak verilmiştir.

“Ağaç ölüyor, ben de onunla öleceğim. Çünkü, çok mutsuzum... demişim.

Sebeup ve sonuç peş peşe cümleler şeklinde bir açıklama edatı yardımıyla verilmiştir.

“Doktor beni karşısında görünce şaşırmadı. Bunalım başlayıp karabasanlar sıklaşınca ona koşardım.”

Ardı ardına verilen bu cümleler birbirine sebeup sonuç ilişkisiyle bağlıdır. İlk cümle ikinci cümlenin sonucu görevindedir. Herhangi bir açıklama edatı kullanılmadan bu ilişki gerçekleştirilmiştir

3.4. ÖYKÜDE SÖZCÜK VE SÖZCÜK ÖBEĞİ SEÇİMİ

Öykü, konusunun üzerine kurulu olduğu ağaç, göndergenin yinelenmesiyle yapılan artgönderim³ türüne uygun olarak pek çok sözcük veya

sözcük öbeğiyle ifade edilmiştir. Bunları sıralarsak:

“ Küçük boy saksı içinde, birkaç yaprak, adımı bilmediğim bir bitki.”

“Dostlarım ağacın çok çabuk büyüdüğünü ...”

“ Akşamları odam çekilirken “hoşçakal ağaç, iyi uykular” dediğim ..... yoldaşım.” “yoldaş”

“ Ağaç benim için bir canlıydı.”

“ canlı”

“ Sonra bir gün yardımcım bitkinin büyüdüğünü .... haber verdi.” “ bitki”

Zaman belirten sözcüklere baktığımızda yazarın bu konuda gayet cömert davrandığını görebiliriz. Kahramanın zamanı o kadar boldur ki; herhangi bir sınırlamaya gerek duymaz. Gün ya da ay tayinine kalkışmaz.

“O günlerde konuşmaya başladım onunla; yalnızlığı unutmak için.” “o”

“Bir akşam ışıkları söndürmüş önünde duruyordum.” “bir akşam”

Yazar kahramanın ve çevresindekilerin fiziksel görünüşleri, hayat biçimleriyle ilgili bilgiler konusunda oldukça cimridir. Bu amaca uygun sözcük ya da sözcük öbeklerini çok kullanmamıştır. Ağaçla ilgili betimlemeler daha çok kullanılmıştır. Kahraman hakkında yalnızlık çektiği ve

³ Göndergenin Yinelenmesi Olarak Art Gönderim: Aynı göndereni belirten farklı dilsel birimlerin kullanılması ile yapılan artgönderim.

bütün umutlarını kendisine hediye edilmiş bir ağaca bağlamış olduğu dışında çok fazla bilgi verilmemiştir. Hatta kahramanın cinsiyetini ortaya koyan ayrıntılar bile yoktur. Bu açıklamalara metinden şu örnekler verilebilir:

“Boylanıyordu günden güne. Yaprakları arasından önce yuvarlaklaşıp dolgunlaşan kahverengi uçlar çıkıyor, uçların ağızları açılıp küçük, yeşil yavrular burunlarını , birkaç gün içinde büyüyüp birer yelpaze gibi açılmaya başlıyor. Gittikçe gövdesi kalınlaştı. ” “ ağaçla ilgili tasvir”

“Ağaç gün ışığında dışarıdan vuran yan aydınlıkta yaprakları gümüşlenmiş, gövdesi ise siyaha çalan zeytin yeşili alçak dallarıyla Magritte'nin yarı karanlık, yarı aydınlık resimleri gibi duvara yapışıp ışıldardı. ” “ ağaçla ilgili tasvir”

“Sanki yaşamımda ondan başka kimse kalmamış, herkes birer birer çekip gitmişti. Karşısındaki koltukta içkimi içerken yalnızlığımı, korkularımı, dünyayı saran felaketleri unutarak gülümseyebiliyordum. Dostumdu ağaç beni sevdiğini biliyordum.”

“Karanlık düşman bir dünyada ağaç, sevgiydi. Herkesten uzaklaşmıştım. İnançlarımı yitirmişti. Yalnız ağaçla birbirimizi sevdiğimize inanıyordum. ”

Son iki örnekte yazar kahramanın kendini nasıl yalnız hissettiğini, bu psikolojik ruh halinin onu nasıl ağaca bağlattığını belirten sözcük ve sözcük

öbeklerini seçmiştir. Ayrıca kahramanın hem hayata, hem kendisine karşı duyduğu nefreti ve usanmışlığı ortaya koyan ifadeleri de kullandığı şu örnekte açıkça görülmektedir:

“Ne yapacağımı bilmiyorum, dedim. Radyolar, televizyonlar, gazeteler hepsi ölüm, kin, yalan kusuyor , ağaç bense karşı duramayacak kadar yaşlı ve yorgunum. Usandım, insanlardan nefret ediyorum. Kendi kendimden de. Kimseyi görmek istemiyorum, kimseyi sevmiyorum, sevemiyorum.

Öyküde dikkatimizi çeken sözcük kullanımlarından biri “saksı” dır. İlk olarak birkaç yapraktan oluşan bitki, zamanla büyümüş, öyküye adını veren ağaç olma vasfını kazanmıştır. Fakat bu bitki için hala “saksı” sözcüğü kullanılmıştır. İlk üç paragrafta “saksı” sözcüğü sekiz kez kullanılmıştır. Bu esnada bitki büyümüş de büyümüştür ve artık boyu tavana ulaşan pek çok dala sahip bir ağaç olmuştur.

3.5. ÖYKÜDEKİ SÖZ SANATLARI

Yazar öyküde çok miktarda teşhis (kişileştirme) ve benzetme kullanmıştır. Bilindiği üzere teşhis sanatı, cansız nesnelere ve hayvanlara insan nitelikleri verilerek onları kişileştirme yoluyla yapılmaktadır. Eserdeki örneklere bakılacak olursa;

“ Önce yerine **alışamadı.**” “alışmak” insana özgüdür, burada bitkiye aktarılmıştır.

“ Kızım ne zaman salona girse ağacın kocaman dallarıyla üstüne **yürüdüğünü**, onu korkuttuğunu söylüyor...” “yürüme” yine insana özgüdür. Burada ağaca aktarılmıştır.

“Beni **sevdiğini** biliyordum.” “sevmek” insana özgü bir duygudur. Burada ağaca aktarılmıştır.

“Yapraklarla **gülüşüp** beni **konuştuklarını**, benden söz ettiklerini duyardım.”

“gülüşmek, konuşmak” insana özgüdür. Burada yapraklara aktarılmıştır.

“Ağaç iki kez konuştu”.“konuşmak” insana özgüdür.

Yukarıdaki örneklerde de görüldüğü gibi yazar öyküsünde sıkça kişileştirmelere başvurmuştur. Ayrıca eserde daha önce belirttiğimiz gibi benzetmeleride görmek mümkündür. Benzetme, insanoğlunun anlatıma güç verme amacıyla, bir takım nesnelere, kavramlar arasında gördüğü yakınlıklardan, benzerliklerden yararlanarak bunlardan birini anlatırken ötekini de anması eğilimidir (Aksan,200;187). Günlük konuşma dilinde olsun, yazılı metinlerde olsun, anlatımı daha somut kılmak, dinleyene kavramları daha etkileyici biçimde aktarmak üzere her dilde benzetmelere başvurulur. Benzetmenin dört ögesi vardır; benzeyen, kendisine benzetilen, benzetme yönü ve benzetme

edatıdır. Benzeyen ve kendisine benzetilen temel ögedir.

Nizamettin Uğur (2003) benzetmeleri öğelerden herhangi birinin kullanılıp kullanılmadığına, nasıl kullanıldığına ve bunların taşıdığı özelliklere göre, değişik kollara ayırarak ve yeni sınıflamalar yaparak incelemiştir. Bu sınıflandırmalar doğrultusunda öykümüz içerisinde tespit ettiğimiz benzetmeleri oluşum biçimlerine göre vermeye çalışalım.

“Domuz gibi sağlıklı olduğumu söyledi.” Kahraman burada domuza, sağlıklı olması özelliğinden dolayı benzetilmiştir. Bu bir “Tam Benzetme⁴” örneğidir.

“Yeşil birer göz gibi dalların ucunda açmaya hazır tomurcuklarıyla...” Tomurcuklar, yeşil birer göze, açmaya hazır olmaları bakımından benzetilmiştir. “Tam Benzetme” yapılmıştır.

“Karanlık, düşman bir dünyada ....” “dünya” düşmana benzetilmiştir.” “Kısa-Yalın Benzetme⁵” söz konusudur.

“Yerde bir sürü ölmüş sarı yaprak vardı.” Yapraklar, “sürü” gibi çok olmasından dolayı benzetme yapıma gereği duyulmuştur. “Kısa- Yalın Benzetme” söz konusudur.

⁴ **Tam Benzetme:** Benzetme öğelerinden dördünde kullanılarak oluşturulan benzetmelerdir. (Uğur,2003)

⁵ **Düz (kısa, yalın) Benzetme:** Yan öğeler kullanılmadan, yalnızca temel öğeler (benzeyen, kendisine benzetilen) kullanılarak yapılan benzetmedir. (a.g.e)

“Gece basıp da okumaktan yorulan gözlerimi dinlendirmek için ışıkları söndürdüğümde; ağaç, ay ışığıyla dışarıdan vuran yan aydınlıkta yaprakları gümüşlenmiş, gövdesi ise siyaha çalan zeytin yeşili alçak dallarıyla Magritte'in yarı aydınlık yarı karanlık resimleri gibi duvara yapışıp ışıldardı.” Yapraklar, rengi bakımından gümüşe benzetilmiştir. Aynı zamanda gövde, siyaha çalan zeytin yeşiline yine rengi bakımından benzetilmiştir. Bu örneklerde “Pekiştirilmiş Benzetme⁶” vardır.

Öyküde söz sanatları açısından görüldüğü gibi kişileştirme ve benzetme kullanılmıştır.

4. ÖYKÜNÜN ELEŞTİREL YORUMU

Peride Celal'in "Ağaç" adlı öyküsünün türüne yazarın romanlarından yola çıkarak bir eleştiri yapacak olursak: Ömer Lekesiz'in de ifade ettiği gibi duygusal yoğunluğun son safhada olduğu, kolay kavranır, belli bir felsefesi olmayan yazılar yazmıştır. Bu durum elbette ki hikâyelerine de yansımıştır. Bunun en güzel örneğini de bizce "Ağaç" hikâyesi ortaya çıkarmaktadır. Duygusal yoğunluğun üst düzeyde olduğu bir öyküdür.

Öykü ben-anlatıcının içinde bulunduğu ruh hali, onun dünyası ve

dünyayı algılayış biçimiyle ilgilidir. Okuyucu bu dünyayı onun bakış açısından görür ve değerlendirir. Öyküde yazar ben-anlatıcını konuşurmakta, ben anlatıcının içinde bulunduğu ruh hali, geçirdiği psikolojik buhranlar anlatılarak; bu zihinsel çatışmadan dost edindiği ağaç sayesinde kurtulduğuna değinilmektedir. Okuyucu bozulan dünya düzenini, insan ilişkilerini onun gözüyle görür. Ayrıca ben-anlatıcının yaşadığı bazı olayları eylemler içinde zaman zaman yer verilen ruhsal betimlemelerle sade, anlaşılır bir dille anlatmaktadır. Burada Lekesiz (2001;488)'in ifade ettiği tümceyi söylemekte fayda görüyoruz: *Öykünün dili sade olmasına sade ama sıradanhğın sadeliğince bir sadeliğe sahiptir.* Konu itibariyle daha ziyade yalnızlıktan yakınan yalnız olduğunun bilincinde olan ben-anlatıcının kendine hediye edilen, önceleri birkaç yapraktan oluşup sonra ağaç olma niteliğine kavuşan bir bitkiye bağlanması, onu kendine yoldaş, dost edinmesi anlatılmıştır.

Öyküye düzyazı gerçekliği hâkimdir, belli kalıplar içine sıkışmış olsa da okuyucusunu bazı toplumsal gerçeklikleri düşünmeye sevk etmekte; dünya üzerindeki çirkinlikler ile sergilenen toplumsal gerçeklik anlatılmaktadır. Ayrıca olayların tırmandığı heyecan verici bir zirvesi yoktur. Öykünün kendine özgü bir planı vardır. Bu plan öyküde eylemlerin

⁶ **Pekiştirilmiş Benzetme:** İçerisinde benzetme edatı bulundurmeyen benzetmelerdir.(a.g.e)

zamanlarının sıralanışına paralel görünmektedir. Yazar, hediye bitkinin kahramana verilışinden itibaren adım adım büyümesine bu esnada kahramanın onunla olan ilişkisini, bu ilişkinin kademe kademe ilerleyip dostluğa dönüşmesini düzenli bir şekilde vermiştir.

Kahramanın hayatında var olan bir yalnızlık olgusu kendisini göstermekte fakat bu yalnızlığa neden olan şeyler bir türlü açıklanmamaktadır. Eserin bir bölümünde de kahramanın ev değıştirdiğı açıklanmakta fakat neden değıştirdiğine yönelik bir ifade kullanılmamaktadır. Bu durumlar da bize öyküde motifler arası geçişin zayıf olduğunu gösterir. Hatta kahramanın cinsiyetini ortaya çıkarabilecek bir ayrıntı bile verilmemektedir. Olaylar sıralanmış, aralara kahramanın ruh halini ortaya koyan sınırlı sayıda betimlemeler serpiştirilmiştir. Yazar televizyonlarda, radyolardan dinlediğı, gazetelerden okuduğı haberlerden etkilenmiş olacak ki bu durumu öyküsüne de yansıtmıştır (8. ve 9. paragraflar). Eserde, kahramanın sevgisiz kalmasından kaynaklanan toplumdaki soyutlanma ve kopukluk olguları kendini göstermektedir.

Eserde kullanılan "bir gün", "o günlerde" gibi zaman ifadeleri, tam olarak hangi anı ifade ettiğı anlaşılmadığı için öykünün geçtiğı süre de tam olarak bilinmemektedir. Bu yüzden ağacın

büyümesindeki süre ve öykünün geçtiğı zaman çok belli değildir.

Yazar özellikle tamlamaların bir tek ögesini söyleyip ahenk oluşturmak için eksiltili yapılar⁷ oluşturmuştur. Çoğu yerde özne gizli tutulmakta ve kendini yüklemdeki şahıs ekleriyle belli etmektedir. Okuyucuyu düşündürmek amacıyla cümlelerin farklı ögeleri pek çok yerde söylenmemiştir.

“(onun) Büyüdükçe güzelleşeceğini satın aldığı çiçekçi...” “Tamlanan eksikliği”

“(onun) yaprakları sararıp bükülmeye başladı.” “Tamlanan eksikliği”

“Gittikçe (onun) gövdesi kalınlaştı.” “Tamlanan eksikliği”

“Bir akşam ışıkları söndürmüş (onun) önünde duruyordum” “Tamlanan eksikliği”

“... Sakın (kendi) canına kıymaya kalkma.” “Tamlanan eksikliği”

“onun orada olduğunu unutuyordum çoğu zaman.” (ben-özne)

“önce yerine alışamadı” (o-özne)

“Maslak yoluna çıkıp en büyük toprak saksıyı aradık.” (biz-özne)

“Çayımı karşısında içerdim.” (ben-özne)

“Beni her zaman gittiğimiz küçük meyhaneye götürdüler.” (onlar-özne)

⁷ Eksiltili yapı: Bir tümceden bir ya da daha çok ögenin silinmesi işlemidir (Günay,2003;67).

“Sonra bir gün yardımcım, bitkinin büyüdüğünü... haber verdi.”

(bana-yönelme tümleci)

“Sevdiğimiz şeylere yalnız bakmakla olmuyor (onları) görmek de önemli.”

(onları-nesne eksikliği).

Ayrıca öyküde sembolizmin⁸ tesirleri ile akıcılık sağlamak için kişileştirme ve pek çok alışılmamış bağdaştırma⁹ da kullanılmıştır.

“Yaprakların *fısıltıları* susarlardı.“
(yaprakların fısıldaması)

“*Sert* bir sonbahar rüzgarı bahçedeki ağaçları birbirine vurup *tokatlıyordu*.” (sert rüzgarın, ağaçların birbirine vurup tokatlaması)

“*insanın içini isle kaplayan* hüznü akşamlardan biri.” (insanın içinin isle kaplanması)

“Ağaç da ben de yaşamaya *kararlıyız*.”
(Ağacın kararlı olması)

Öyküde anlatım simgelerle yüklüdür. Simgelerin ardına yazar anlatmak istediği şeyleri gizlemiş ve okuyucunun bunu

sezerek derin yapıyı çözmesini amaçlamıştır. Quirk'in tümcenin beş ana bileşenini (özne, eylem, nesne, tümleç, belirteç) temel işlevselliklerine de dayanan Toolan'ın bu yönteminde inceleme konusu edilen dilbilgisi özellikleri (süreklilik, adıllar, neden-sonuç ilişkileri) aslında tüm yazınsal metinlerde hep rastlanan özellikle ve bağlamla yakından ilgili olan konulardır..

Eylemlerin zaman içindeki sürekliliği öyküde süreç olgusunun belirli bir sıraya göre düzenlenmesini, zamanın akışına, öyküdeki olayların başlayıp sona ermesine, öykü kişilerinin olayları kendi açılarından değerlendirmelerine katkıda bulunur. Böylece öyküde kullanılan dilin düşünsel işlevi yerine getirilmiş olur. Öte yandan adıllar yazınsal metinlerde tümcelerin çoğunda özne olarak ortaya çıkarlar. Bu nedenle de metinsel bağdaşıklık oluştururlar.

Neden-sonuç ilişkilerine gelince öykünün farklı bölümleri arasında mantık ilişkilerinin kurulmasını sağlarlar. Bütün bu dil özelliklerinin hangi sıklıkta ortaya çıktıklarını metnin etkinliği üzerinde bir kanıya varmak amacıyla saptanır (Erden, 2002; 98-99). İncelediğimiz öyküde pek çok neden- sonuç ilişkisi bir ögesi saklı tutularak verilmiştir. Sonuç verilmiş nedenden bahsedilmemiştir. Bu özellikleriyle eser metin olarak daha ziyade duygusal nitelik taşıyan ve sanat işlevi pek göz önünde tutulmayan bir eserdir.

⁸ Sembolizm: 19. yüzyılın sonlarında Fransa'da otaya çıkmış ve 20. yüz yıl edebiyatını önemli ölçüde etkilemiştir. Bireyin duygusal yaşantısını dolaysız bir anlatım yerine simgelerle yüklü ve örtük bir dille anlatmayı amaçlar (Kudret,2003;65).

⁹ Alışılmamış bağdaştırma: anlam belirleyicileri, anlam ayırıcıları arasında uyum bulunmayan birleştirmelerdir(Aksan,1998; 82) .Yani sıradanlığın dışında örtük bir şekilde bir durumu ifade etmektir.

5. KAYNAKÇA

- Aksan, D. (1998). Anlambilim, Anlambilim Konulan ve Türkçenin Anlabilimi. Ankara: Engin Yayınevi.
- Barthes, R. (1979). Göstergebilim İlkeleri. (Çev. B. Vardar ve M. Rifat), Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınlar.
- Bogdal, K-M. (1999). Bogdal: Historische Diskursanalyse der Literatur. Theorie, Arbeitsfelder, Analysen. Vermittlung II, Opladen .
- Erden, A. (2002). Kısa Öykü ve Dilbilimsel Eleştiri. İstanbul: Gendaş Kültür.
- Günay, D. (2003). Metin Bilgisi. İstanbul: Multilingual.
- Hengirmen, M. (1999). Dilbilgisi ve Dilbilim Terimleri Sözlüğü. Ankara: Engin Yayınevi.
- Lekesiz, Ö. (2001). Yeni Türk Edebiyatında Öykü. İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Kiran, Z. (2001). Dilbilime Giriş, Dilbilgisinden Dilbilime. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Kocakaplan, İ. (2002). Açıklamalı Edebi Sanatlar. İstanbul: Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları.
- Kudret, C. (2003). Örnekleri ile Edebiyat Bilgileri. İstanbul: İnkılap.
- Toparlı, R. ve diğerleri (2001). Türk Dili, Yazılı ve Sözlü Anlatım Bilgileri. Sivas: Seyran Yayınları.
- Uğur, İ. (2003). Anlam Bilim, Sözcüğün Anlam Açılımı. İstanbul: Doruk Yayınları.
- Özkan, B. (2004). Metin Dilbilimi, Metindilbilimsel Bağdaşıklık Ve Haldun Taner'in "Onikiye Bir Var" Adlı Öyküsünde Metin Bilimsel Bağdaşıklık Görünümleri. Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Adana.
- Vardar, B. (1998). Dilbilim, Dilbilimin Temel Kavram ve İlkeleri. İstanbul: Multilingual.
- Vater, H. (1994). Einführung in die Textlinguistik. München: Fink.
- Vater, S. (2003). Diskurs-Analyse-Intervention. Eine Methodologie der Diskursanalyse in illustrierten Redewendungen. Reihe 22: Soziologie Band 380, Lang verlag, Frankfurt.